

Д. О. Масюта (Одеса)

Торговельні зв'язки Тіри в I ст. н. е. (за матеріалами амфорної тари)

Denis O. Masyuta (Odesa)

Trade Connections of Tyras in the 1st Century AD (on Materials of Transport Amphorae)

Ше з елліністичного часу Тіра була одним з найбільш важливих економічних центрів Північно-Західного Причорномор'я. Розташування у гирлі Дністра та наявність зручної гавані відводили їй провідну роль посередника у торговельних контактах між античними містами Причорномор'я, Середземномор'я та варварськими племенами Подністров'я. Проте у середині I ст. до н. е. античні центри Західного та Північно-Західного Причорномор'я були розорені та прийшли в занепад в результаті гетського нашествия на чолі з Бурбестіою. Вірогідно, ця доля спіткала і Тіру [1, с. 81; 2, р. 452, 453].

Подолання наслідків військового походу гетів зайняло тривалий час — життя у цьому античному місті нормалізується лише наприкінці I ст. до н. е. — на початку I ст. н. е. [3, с. 13]. Відбувається поступова стабілізація економічної ситуації, відновлюються торговельні зв'язки та налагоджуються нові контакти. Відзначимо, що в наслідок кардинальних політичних та економічних змін в Середземномор'ї та Причорномор'ї частина традиційних центрів-експортерів припинили товарне виробництво вина та оливкової олії. З ринків Тіри зникає продукція Фасосу, Самосу, Кніду, Косу та Херсонесу, що надходила в елліністичну епоху [4, с. 24, 25]. Можливо, продовжується імпорт синопських товарів у амфорах варіанту Син Ів за С. Ю. Внуковим, виробництво яких, вірогідно, тривало з першої половини II ст. до н. е. по середину I ст. н. е. [5, с. 167]. Проте стратиграфічна ситуація Тіри не дозволяє виділити окремі шари I ст. до н. е. — I ст. н. е. [1, с. 85].

Вже наприкінці I ст. до н. е. — на початку I ст. н. е. відновлюються торговельні контакти з Гераклеєю Понтійською, які спочатку носять спорадичний характер. З цього античного центру, розташованого на південному узбережжі Чорного моря, ввозиться вино, переважно виготовлене за коською рецептурою. Для його транспортування використовувались псевдокоські амфори варіанту С Іа за С. Ю. Внуковим (рис. 1: 1) [5, с. 232]. Також, в обмеженій кількості закупається вино, що, ймовірно, за своїми смаковими властивостями було

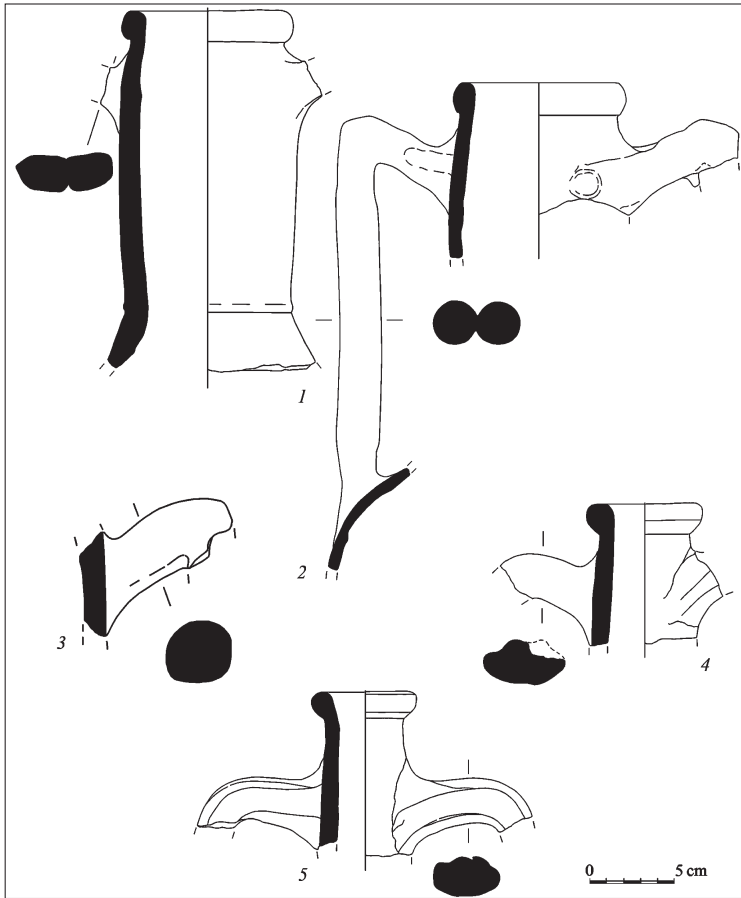

Рис. 1. Амфори Гераклеї Понтійської з Тіри:

1 — варіант С Iа за С. Ю. Внуковим; 2 — варіант С Iб; 3 — тип С II; 4 — підваріант С IV_{A1}; 5 — підваріант С IV_{A2}

Fig. 1. The amphorae of the Heraclea Pontica from Tyras:

1 — variant S Iа by S.Yu. Vnukov; 2 — variant S Iб; 3 — type S II; 4 — sub-variant S IV_{A1}; 5 — sub-variant S IV_{A2}

близьке до родоського пасуму [6, с. 64]. На це вказують нечисленні знахідки в Тірі псевдородоських амфор типу С II за С. Ю. Внуковим (рис. 1: 3).

З другої чверті I ст. н. е. відбувається поступове зміцнення торговельних відносин між цими центрами. У амфорах варіанту С Iб за С. Ю. Внуковим (рис. 1: 2) продовжується імпортування напою, що імітував коську продукцію. Паралельно починають надходити світлоглиняні вузькогорлі посудини підваріанту С IV_{A1} за С. Ю. Внуковим (рис. 1: 4) [5, с. 167]. В цій тарі також містилось вино, що походить з Гераклеї Понтійської [7, с. 36], проте при його

виготовленні могла використовуватись власна рецептура, що відрізнялась від коської або родоської.

У першій половині I ст. н. е. Тіра встановлює торговельні контакти з виробничими центрами Італії. Так, в тарі типу Dressel 6A в обмеженій кількості ввозиться вишукане вино, виготовлене на західному узбережжі Адріатичного моря (рис. 2: 3) [8, с. 101, 103, рис. 1, 1]. Такі посудини поширені у Середземномор'ї та західних римських провінціях [9, fig. 10], а в Причорномор'ї майже не зустрічаються. Ймовірно, до Тіри вони ввозились морським шляхом за складним торговельним маршрутом, що з'єднував Адріатику з Понтійським регіоном [8, с. 104].

У 56 або 57 рр. н. е. в Тірі вводиться нове літочислення, що, на думку дослідників, стало наслідком надання місту внутрішнього самоврядування під контролем адміністрації Мезії [10, с. 190] або навіть його входження до складу цієї римської провінції [1, с. 90–92]. В будь-якому разі, ця подія свідчить про включення Тіри до сфери політичного впливу Римської імперії, що надалі сприяло економічному підйому міста.

В останній третині I ст. н. е. значно збільшується товарообіг між Тірою та Гераклеєю Понтійською. В місто ввозиться вино, спочатку у амфорах варіанту C Iб та підваріанту C IVA₂ (рис. 1: 2, 5), а згодом (наприкінці цього століття) — в посудинах підваріанту C IVB₁ за С. Ю. Внуковим (рис. 2: 1) [7, с. 44].

Слід відзначити, що в Тірі наразі не зафіксовані знахідки амфор інших причорноморських виробників керамічної тари — Синопи (типів Син II — Син IV за С. Ю. Внуковим) та Колхиди (підваріанту Kx IB₂ за С. Ю. Внуковим). Вірогідно, в I ст. н. е. колхідські та синопські амфори, знахідки яких зафіксовані на археологічних пам'ятках Північного Причорномор'я, ще не досягали Нижнього Подністров'я. Західною межею ареалу розповсюдження посудин типів Син III, Син IV та підваріанту Kx IB₂ вважаються поселення ольвійської хори [5, с. 185–188].

У I ст. н. е. торговельні контакти Тіри з центрами-експортерами, що знаходились в Егеїді, не були такими інтенсивними як в елліністичний період, проте їх продукція продовжувала надходити до цього міста. Так, в амфорах типу Dressel 24 з кількох виробничих центрів імпортується оливкова олія (рис. 2: 2). Подібні посудини виготовляли на о. Хіос, в Еріфрах [11, р. 313, 314, 276, 277], в долині р. Меандр та поблизу Ефесу [12, р. 73]. Їх знахідки відомі як у Східному, так і Західному Середземномор'ї, проте найбільше поширення вони отримали у Причорномор'ї [12, р. 73; 13, р. 183, 184].

Відновлюються торговельні відносини з Родосом, який був одним з найбільших постачальників вина до Тіри у елліністичну епоху [4, с. 24, 27]. Після

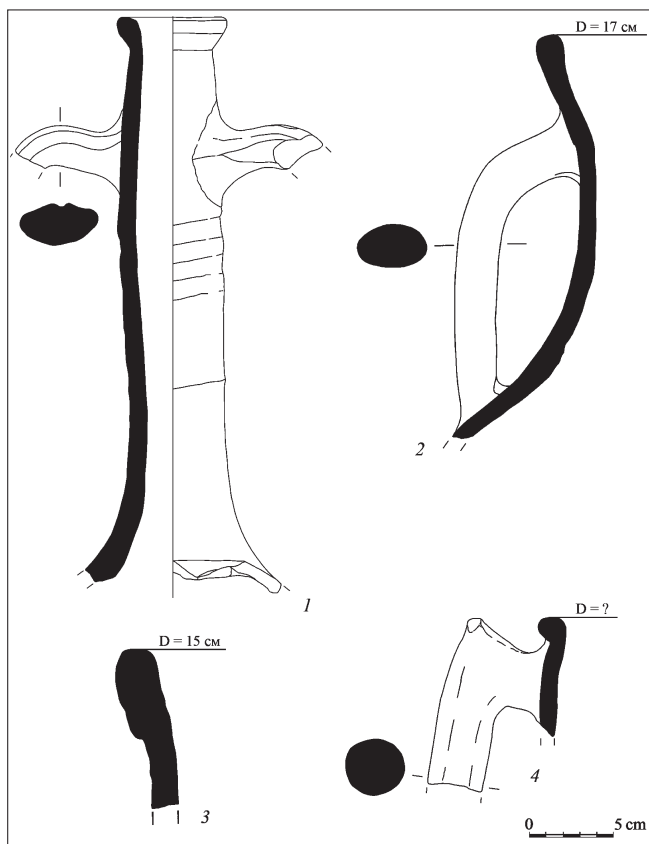

Рис. 2. Амфори Гераклеї Понтійської, виробничих центрів Адріатики, Егеїди та Східного Середземномор'я, знайдені в Тірі:

- 1 — підваріант C IVB₁ за С. Ю. Внуковим; 2 — тип Dressel 24; 3 — тип Dressel 6A;
4 — тип Camulodunum 184

Fig. 2. The amphorae of the Heraclea Pontica, Adriatic, Aegean and Eastern Mediterranean production centers found in Tyras:

- 1 — sub-variant S IVB₁, by S.Yu. Vnukov; 2 — type Dressel 24; 3 — type Dressel 6A;
4 — type Camulodunum 184

включення до складу Римської імперії, на цьому острові виготовляється пассум — доволі дорогий сорт вина з високими смаковими властивостями [12, р. 36; 14, р. 28]. Він ввозиться до Тіри в амфорах типу Camulodunum 184 з Родосу, островів родоської Переї, а також з двох нелокалізованих центрів, які, ймовірно, розташовувались у Східному Середземномор'ї (рис. 2: 4) [6, с. 60, 61, рис. 1, 5–10]. Це вино користувалось високим попитом у населення столиці та провінцій Римської імперії [13, р. 134, 135, fig. 69; 9, р. 229,

fig. 2]. Проте, судячи зі знахідок таких амфор, до причорноморських міст його поставки здійснювались зрідка і були нечисленими [6, с. 64].

Необхідно відзначити, що Тіра здійснює реекспорт частини товарів у амфорах варварським племенам Нижнього Подністров'я. Вірогідно, вже наприкінці I — на початку II ст. н. е. між мешканцями цього античного міста і носіями пізньоскіфської археологічної культури були налагоджені торговельні контакти, в результаті яких на їх поселення почало надходити гераклейське вино у амфорах варіанту C IVB₁ за С. Ю. Внуковим [15, рис. 3, 9].

Таким чином, вже з початку I ст. н. е. відбувається поступова інтеграція Тіри у нову систему торговельних зв'язків Причорномор'я. Ймовірно, переважна більшість товарів у амфорах надходила до міста напряму з центрів-виробників, без участі посередників. Основним контрагентом була Гераклея Понтійська — головний виробник та експортер вина в регіоні. Продукція цього центру представлена в Тірі майже всіма різновидами тари, що випускались протягом I ст. н. е. Знахідки італійських амфор типу Dressel 6A та східносередземноморських посудин типу Samulodunum 184 підкреслюють попит у заможних верств населення міста на вишукані, дорогі сорти вина. Оливкову олію імпортували виключно з Егеїди в тарі типу Dressel 24.

Спостерігаються відмінності у напрямках торговельних зав'язків Тіри в порівнянні з синхронними археологічними пам'ятками Північного Причорномор'я, від більшості яких вона відрізняється наявністю в керамічному комплексі екзотичних для Понтійського регіону типів тари для вина. До того ж, при домінуванні в її амфорному імпорті пізньоераклейських посудин, відсутня продукція Синопи і Колхіди. Натомість це зближує Тіру з західно-понтійськими центрами.

Література

1. *Карышковский П. О., Клейман И. Б.* Древний город Тира. — К., 1985.
2. *Samoylova T. L.* Tyras: The Greek City on the River Tyras // Ancient Greek Colonies in the Black Sea 2. Volume I. — BAR International Series. — 2007. — № 1675 (I).
3. *Сон Н. А.* Тира римского времени. — К., 1993.
4. *Матеевич Н., Самойлова Т. Л.* Амфорные клейма из Тиры (раскопки 1998–2008 гг.). — К., 2017.
5. *Внуков С. Ю.* Причерноморские амфоры I в. до н.э. — II в. н.э. Часть II: Петрография, хронология, проблемы торговли. — СПб., 2006.
6. *Масюта Д. О.* Амфори типу Samulodunum 184 з Тіри // Записки Історичного факультету. — Одеса, 2019. — Вип. 30.
7. *Внуков С. Ю.* Еще раз о типологии, эволюции и хронологии светлоглиняных (позднеераклейских) узкогорлых амфор // РА. — 2016 — № 2.

8. *Масюта Д. А.* Итальянский амфорный импорт в Тире // *Forum Olbicum III: до 70-річчя з дня народження В.В. Крапівіної. Матеріали міжнародної археологічної конференції, 4–6 травня 2020 р.* — Миколаїв, 2020.
9. *Van den Berg J.* Rare and Exotic Amphorae in North-West Europe: Finds from the Roman Fort on the Kops Plateau, Nijmegen // *Journal of Roman Pottery Studies.* — 2012. — Vol. 15.
10. *Зубарь В. М., Сон Н. А.* Северо-Западное Причерноморье в античную эпоху // *МАИЭТ.* — 2007. — Supplementum. — Вып. 3.
11. *Oraič A., Tsaravopoulos A.* Amphorae of Dressel 24 Similes Type in the Aegean Area (Chios—Erythrai—Kyme) // *The Annual of the British School at Athens.* — 2011. — 106 (I).
12. *Bezczky T.* The Amphorae of Roman Ephesus // *Forschungen in Ephesos.* — XV/1. — Wien, 2013.
13. *Dyczek P.* Roman Amphorae of the 1st–3rd Centuries AD Found on the Lower Danube. Typology. — Warsaw, 2001.
14. *Williams D. F.* Cretan wine in Roman Britain // *Journal of Roman Pottery Studies.* — 2003. — Vol. 10.
15. *Малюкевич А. Е.* О торговых контактах поселений Нижнего Поднестровья в первые века н. э. // *Северо-Западное Причерноморье — контактная зона древних культур.* — К., 1991.

